

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

Починаючи з 1991 р. в Україні відбулося 6 загальнонаціональних виборчих кампаній: президентські вибори (1991, 1994, 1999 рр.), парламентські вибори (1994, 1998, 2002 рр.) та 2 референдуми (1991, 2000 рр.). Відповідно і електоральні дослідження започатковані в Україні в кінці 80-х років. Після прийняття в 1988 р. Закону "Про вибори депутатів СРСР" та Закону "Про вибори Верховної Ради УРСР" відбулися принципові зміни в характері виборів – вони стали альтернативними. В 1989 р. на виборах депутатів СРСР кандидатам від КПРС протистояли «незалежні» відомі особистості, а в 1990 р. на виборах до Верховної Ради України комуністам протистояли кандидати від опозиційних суспільно-політичних організацій (РУХ, «Зелений світ», «Просвіта», Українська гельсінська спілка тощо).

В Україні, як і в Росії, на думку В.Гельмана, – «основою електоральних досліджень є три дисциплінарних джерела: 1) емпірична соціологія, 2) конституційне право, 3) політична географія» [1, С.13].

Застосування порівняльних політологічних моделей електоральних систем (М.Дюверже, А.Лейпхарт, М.Шугарт) і електоральної поведінки (Е.Даунс, М.Фіоріна, С.Ліпсет, С.Роккан, А.Кемпбел) у вітчизняних електоральних дослідженнях почалося з 1998 р.

Першим кроком у становленні практики електоральних досліджень на загальнонаціональному рівні, розробці надійних методів дослідження електоральних установок і електоральної поведінки, прогнозуванні результатів виборів стали вибори першого Президента України у 1991 р. і референдум про підтвердження Акта незалежності України. Саме перші президентські вибори слід розглядати і як перший етап професійної інституціоналізації електоральних досліджень, адже в опитуваннях та їх прогнозуванні вперше брали участь не

окремі «неформальні» групи соціологів, а провідні соціологічні інститути і центри країни – Інститут соціології НАН України (директор – Ю.М.Пахомов, керівник опитувального центру М.М.Чурилов), соціологічна служба Верховної Ради України (керівник В.Л.Оссовський), науково-дослідний центр «Психогенез» Київського університету (директор П.Гончарук), кафедра соціології університету «Кисво-Могилянська академія» (керівник В.С.Хмелько).

Було проведено близько 10 загальнонаціональних опитувань електоральних установок виборців щодо їх участі в голосуванні, готовності голосувати за певних кандидатів в Президенти, результати яких публікувались в загальнонаціональній пресі і могли слугувати основою для розробки прогнозів результатів голосування, хоча самі їх автори напередодні виборів прогнозів не робили [2, 3, 4].

Результати опитувань та виборів були використані вітчизняними фахівцями для теоретичного осмислення особливостей президентської виборчої кампанії 1991р. Загальним же недоліком електоральних досліджень даного періоду було те, що більшість фахівців акцентували свою увагу на аналізі безпосередніх результатів виборів, не беручи до уваги їх роль в процесі переходу від одного політичного режиму до іншого, не аналізуючи моделі поведінки виборців тощо.

Не стала суттєвим кроком у становленні електоральних досліджень в Україні і практика проведення парламентських виборів 1994 р. Сама мажоритарна система виборів не передбачала ні масштабних загальнонаціональних досліджень, ні прогнозування персонального чи партійно-політичного складу Верховної Ради. А тому соціологи, окрім прогнозування персональних результатів виборів в дуже невеликій кількості виборчих округів, для окремих кандидатів, які носили закритий характер і не публікувались до виборів, займались в основному дослідженням і прогнозуванням електоральної активності виборців та визначенням, чи буде обрана Верховна Рада загалом. Прогнози ж щодо партійного складу Верховної Ради виявились занадто неточними. Наприклад, середня відносна похибка фахівців Київського центру політичних досліджень і конфліктології (М.Погребінський) виявилась вищою за 250%.

При цьому кількість мандатів, які мали отримати націоналістичні, націонал-демократичні, ліберальні та соціал-демократичні партії виявилась в 2-10 разів завищеною, а кількість мандатів, отриманих комуністами і безпартійними в 2 рази заниженою [5].

Невдалими були прогнози українських фахівців і щодо результатів президентських виборів, які також відбулися в 1994 р. Наприклад, керівник Київського міжнародного інституту соціології В.С.Хмелько основною причиною невдалого прогнозу його центру назвав ту, що значна доля електорату (26,1% за даними КМІС) прийняла рішення про те, як вона буде голосувати на протязі останніх днів перед виборами, а то навіть і в останню хвилину [6, С.34-35].

Але все ж такі фахівці центру «Український барометр» та фірми «Юкрейніан соціолоджі сервіс» зробили правильний прогноз про перемогу Л.Д.Кучми.

Таким чином, з 1989 до 1994 р. дослідження виборчого процесу були прерогативою фахівців-соціологів. Тому не випадково, що першими дисертаційними роботами, в яких досліджувались електоральні процеси, були дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата соціологічних наук Візниць Ю.[7] та Князевої О.В [8].

В дисертаційній роботі «Особливості українського електорату в процесі демократизації та становлення національної держави» Ю.Візниця досліджує електоральну поведінку населення України в нових соціально-економічних умовах. Автор одним із перших у вітчизняній науці робить визначення електорату та електоральної поведінки. Значну увагу Ю.Візниця відводить аналізу чинників, які впливають на електоральний вибір, характеризують умови реалізації електоральної поведінки.

В дисертаційній роботі Князевої О. «Електоральна поведінка як соціокультурне явище» в основному аналізуються методологічні підходи до вивчення електоральної поведінки. Поведінку виборців вона розглядає з точки зору теорій «соціального статусу» та «соціальної дії».

Модель електоральної поведінки Князевої О. дає змогу проаналізувати і оцінити поведінку виборців з точки зору

індивідуального сприйняття ролі виборця (психологічна мотивація). Але застосування моделі на практиці практично є неможливим.

Значна кількість наукових праць, в яких аналізується електоральна проблематика, з'являється в Україні лише напередодні і після парламентських виборів 1998 р. В подальшому такі дослідження стають систематичними. Більше того, проблематику, пов'язану з виборчим процесом, починають досліджувати, крім соціологів і політологів, представники і цілого ряду інших наук: юридичної, державного управління, соціальної психології та ін. Прикладом такого типу робіт можуть бути дисертаційні роботи Хан С.А. «Електоральна географія Криму» (географічна наука) [9], Бодрак В.В. «Фактори ефективного впливу ЗМІ на електорат» (філологічні науки) [10], Шкурат І.В. «Становлення та розвиток політичних виборів в Україні» (державне управління) [11]. А згодом з'являються і наукові центри на загальнонаціональному рівні, які починають систематично вивчати електоральні процеси в Україні. Це, насамперед, Український центр економічних і політичних досліджень ім.Разумкова (УЦЕПД), Інститут політики (М.Томенко), Український незалежний центр політичних досліджень (УНЦПД), Київський центр політичних досліджень і конфліктології (М.Погребінський), Київський міжнародний інститут соціології та ін.

Для зручності аналізу електоральних досліджень в Україні їх слід умовно розділити за наступними основними напрямками:

- розробка методологічних принципів аналізу виборчого процесу та електоральної поведінки;
- дослідження особливостей становлення виборчої системи України, її впливу на розвиток і функціонування суспільства загалом, а особливо політичної сфери;
- аналіз участі політичних партій у виборчому процесі;
- аналіз результатів та наслідків виборів;
- характеристика регіональних особливостей виборчого процесу;
- аналіз чинників впливу на електоральний вибір;

- розробка емпіричних методів дослідження електорального процесу;
- менеджмент виборчих кампаній.

Приступаючи до аналізу основних напрямків електоральних досліджень, слід обумовити, що на кінець 2002 р. в Україні є ряд монографічних досліджень виборчого процесу, які включають в себе ряд виокремлених вище напрямків. До таких праць можна віднести монографії Вишняк О. «Електоральна соціологія: історія, теорія, методи» [12], Вишняк О., Шевель І. «Дослідження і прогнозування виборів в Росії та Україні: досвід і проблеми (1990–1998)» [13], Петрова О. «Соціологічні виборчі технології» [14], навчальний посібник Бебика В.М. «Менеджмент виборчої кампанії: ресурси, технології, маркетинг» [15], ряд кандидатських дисертацій: Хоми Н.М. «Виборча активність громадян в умовах трансформації політичної системи України» [16], Князевої О.В. «Електоральна поведінка як соціокультурне явище» [17], Балабан р. «Розвиток виборчої системи України» [18], Гончарук В.П. «Особливості трансформації виборчої системи сучасної України» [19].

Розробка методологічних принципів дослідження виборчого процесу та електоральної поведінки. Даний напрям серед вказаних є найменш розробленим у вітчизняній політичній науці. Наприклад, в Росії таких досліджень є значно більше і вони є більш фундаментальними і якісними. До даного напрямку у вітчизняній науці слід віднести монографії Вишняка О. [20, 21], Петрова О. [22], дисертаційні роботи Хоми Н. [23], Балабан р. [24], Гончарук В. [25].

В своїй монографії «Електоральна соціологія: історія, теорії, методи» [26] Вишняк О. розкриває сутність основних теорій електоральної поведінки в політичній соціології Заходу, робить висновок про можливість їх застосування в умовах проведення виборів в Україні. В монографії проаналізовані всі загальнонаціональні вибори, які відбулися в Україні до 2000 р. Автором виведений індекс партійної усталеності («індекс Педерсена») для парламентських виборів 1998 р. в Україні, досліджений рівень електоральної активності громадян України і т.д.

Петров О. написав монографію «Соціологічні виборчі технології» на основі аналізу виборчої кампанії в якій він сам приймав участь, ставши народним депутатом України в 1998 р. Що стосується методології електоральних досліджень, то автор монографії, проаналізувавши дисертаційну роботу Князєвої О. [27] пропонує власну модель електоральної поведінки. Модель Петрова О.В. має досить складний і навіть децю надуманий вигляд. Основою моделі є гіпотеза про те, що масова свідомість має визначальний вплив на поведінку виборців. Дану модель важко співвіднести з реальною дійсністю, знайти емпіричні індикатори при проведенні відповідного дослідження.

Дисертаційне дослідження Хоми Н. [28] присвячене дослідженню виборчої активності громадян на основі аналізу парламентських виборів 1998 р. у Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській областях. В роботі автором проаналізовано сутність активності громадян, яка розглядається як прояв електоральної поведінки. Значну частину роботи присвячено розгляду абсентеїзму і електоральної культури громадян. А в останньому розділі роботи Н.Хома окреслює шляхи підвищення виборчої активності громадян, піднімає проблему виборчого прогнозування.

В дисертаційних роботах Балабан р. та Гончарук В. досліджуються особливості формування виборчої системи України. При чому автори робіт, розглядаючи етапи становлення виборчої системи України, досліджують цілий ряд інших проблем, пов'язаних з організацією і проведенням виборів: участь у виборах політичних партій, аналіз впливу різного роду чинників на електоральний вибір, вплив адмінресурсу на результати виборів та ін.

Методологічні проблеми дослідження виборів розглядаються також і в цілому ряді наукових статей вітчизняних дослідників [29, 30, 31, 32, 33]. В більшості випадків в статтях популяризуються ідеї західної електоральної соціології.

Аналіз і вивчення особливостей формування виборчої системи України. Даний напрям в електоральних дослідженнях представлений значною кількістю різного роду наукових праць як фахівців-політологів, так і юристів та державних управлінців.

Дана проблематика стала темою цілого ряду дисертаційних досліджень, про які автором було сказано раніше.

Перші ж наукові праці щодо того, якою має бути виборча система України з'являються напередодні прийняття Закону про вибори до Верховної Ради України в 1998 р. Після прийняття Закону, який встановив мажоритарну систему абсолютної більшості, дискусії припиняються. З новою силою розпочинаються вони напередодні парламентських виборів 1998 р. і тривають і понині. Головні дискусійні теми є наступні: якою має бути виборча система: пропорційна чи змішана; як повинна фінансуватись виборча кампанія; ЗМІ та вибори та ряд інших.

Особливості формування виборчої системи України розглянуті Білоусом А. [34, 35], аналітиками українського часопису «Парламент» [36, 37], Кордуном О [38], Мазур О. [39], Рябовим С. [40], Школьниковим А. [41] та іншими дослідниками.

Участь політичних партій у виборчому процесі. Це найбільш досліджений напрям в електоральних дослідженнях. Дана проблематика розглянута в багатьох дисертаційних роботах [42, 43, 44, 45]. Відомими українськими дослідницькими центрами постійно відстежується рейтинг впливовості політичних партій (УЦЕПД ім.Разумкова, УНЦПД, Інститут політики, КМІС та ін.). Фахівцями цих центрів розроблена приблизно однакова система індикаторів, з яких складається рейтинг впливовості політичних партій.

Електоральна складова діяльності політичних партій висвітлена в цілому ряді монографічних досліджень вітчизняних фахівців: А.Білоуса [46], В.Кременя [47, 48], А.Слюсаренка і М.Томенка [49], в ряді колективних монографій [50, 51, 52]. Окремі аспекти участі політичних партій у виборчому процесі розглянуті вітчизняними фахівцями в різних періодичних виданнях, таких як «Стратегічна панорама», «Нова політика», «Політична думка», «Політичний календар» та ін.

Так, Недбаєвський С.Л. в своїй статті «Основні напрямки впливу політичних партій на електорат» [53] на основі аналізу результатів виборів 1998 р. вивчає як такі чинники, як назва партії, передвиборча програма впливають на електоральний

вибір. О.Оксак у своїй статті пропонує систему індикаторів для порівняння політичних платформ партій [54], Малирчук П. порівнює взаємодію між партіями і електоратом в Україні і західних демократіях [55], Дергачов О. за результатами парламентських виборів 2002 р. піднімає питання про роль і місце політичних партій у здійсненні влади в Україні [56], Бойко О. порівнює політичні цінності в програмних документах політичних партій [57], Горшков Д., Кампо В., Петренко С. досліджують участь партій у місцевих виборах [58], Примуш М. аналізує різні типи партій і їх електоральний потенціал [59] і т.д.

Великою і різноманітною є кількість праць вітчизняних фахівців, в яких аналізуються різні аспекти результатів парламентських виборів 1998 та 2002 рр. Серед них можна відмітити праці Войтенко В.П. [60, 61], Кураса І.Ф. [62], Балабан Р. [63], Кордун О. [64], Покальчука О. [65], Плав'юка М. [66], Слободянюк Е. [67], Томенко М. [68], Нельги О. [69] та ряд інших.

Регіональний вимір електорального процесу частково аналізується в дисертаційних роботах Приходченка Л. [70], Кучеренко Т. [71] та в цілому ряді аналітичних статей, авторами яких є Розумний М. [72], Сушко Д. [73], Туровський Р. [74], Ващенко К. [75], Вегеш М. [76] та ін.

Значна увага в останній час приділяється вітчизняними дослідниками вивченню чинників, які обумовлюють електоральний вибір. До таких чинників відносять: партійний вплив, соціально-демографічні характеристики електорату, адмінресурс, PR-технології, вплив ЗМІ, індивідуально-психологічні характеристики особистості. Ґрунтовне вивчення впливу адмінресурсу на виборчий процес зроблено аналітиками УЦЕПД ім.Разумкова [77]. Ними проаналізовано можливі прояви адмінресурсу на всіх етапах виборчої кампанії і запропоновані шляхи його нейтралізації. Аналітики УНЦПД прояв адмінресурсу у виборах 2002 р. розглянули в колективній монографії «Використання адміністративного ресурсу» під час парламентської виборчої кампанії 2002 р. » [78]. Вплив адмінресурсу на результати виборів є предметом дослідження Видріна Д. [79], Чигрин В. та Пеклушенко А. [80], Побережного С. [81] та ін.

Вплив ЗМІ на електоральну поведінку всебічно і глибоко досліджено в колективній монографії «Медіа в виборах: між політикою і культурою (контент-аналіз політичної преси)» [82], в працях відомого українського вченого Королька В. [83, 84]. Останнім часом, як уже відмічалось, захищена кандидатська дисертація Бодрак В. «Фактори ефективного впливу ЗМІ на електорат» [85]. Ряд інших чинників, які впливають на електоральний вибір (соціально-демографічні характеристики, рівень культури, економічний стан) проаналізовані в працях Жадько В. [86], Каревіної О. [87], Макеєва С. [88, 89], Полохало В. [90], Сергєєва В. [91], Яременко О. [92], Галиновського В. [93] та ін.

Важливим для вивчення виборчого процесу є розробка емпіричних методів аналізу. Характеристичні соціологічні виборчих технологій присвячена монографія Петрова О. [94], значне місце їх аналізу і застосуванню відведено в монографії Вишняка О. [95]. Різні аспекти застосування соціологічних виборчих технологій розглядаються в статтях відомих вітчизняних дослідників Кучерів І. [96], Нельги О. [97], Слободянюк Е. [98], Чурилова М. та Потоцької С. [99], Шевеля І. [100], Петрова О. і Полторака В. [101, 102], Кушерець В. [103] та ін.

Електоральні дослідження в Закарпатській області.

Перші дослідження виборчого процесу в області з'являються напередодні і після парламентських виборів 1998 р. Напередодні виборів виходить книга, яка має скоріше довідковий, ніж аналітичний характер «Політичні партії в Закарпатті», авторами якої були заступник голови ОДА П.Токар та спеціаліст управління внутрішньої політики Н.Токарчик [104]. Аналітичними в книзі є останні розділи, де авторами розглядаються результати соціологічного дослідження про передвиборні уподобання закарпатського електорату.

Аналіз результатів виборів 1998 р. в Закарпатській області зроблений в розгорнутій статті Токарчик Н. в газеті «Новини Закарпаття» [105]. Крім Токарчик Н. аналіз результатів виборів зроблений автором дисертаційної роботи, але дещо пізніше і

вже в порівнянні з результатами виборів до ВР України 2002 р. [106, 107].

Після парламентських виборів 1998 р. електоральна проблематика розглядалась лише на сторінках преси і була пов'язана з президентськими виборами 1999 р. Виключенням можуть бути декілька статей в обласних газетах, де приводяться результати рейтингових опитувань відносно впливовості політичних партій [108, 109, 110, 111].

До електоральних досліджень можна віднести ряд праць молодого дослідника Токаря М. «Партії національних меншин Закарпаття (20-30-ті роки ХХ ст.)» [112] та «Проукраїнські політичні партії Закарпаття в 1919-1939 роках» [113]. В роботах дослідником аналізується партійна структура краю в 20-30-х роках ХХ ст., розглядається діяльність різних партій, в тому числі і їх участь у виборчому процесі.

Загалом партійно-електоральні традиції на Закарпатті початку-середини ХХ ст. входять до кола дослідницьких питань, які вивчалися багатьма авторами. Серед таких досліджень слід відмітити монографічні дослідження Вегеша М. [114], Офіцінського р. [115] та дослідницькі проекти колективу авторів «Нариси історії Закарпаття» [116] та «Вони боронили Карпатську Україну» [117].

Специфічне географічне розташування області (межує з Угорщиною, Словачією, Румунією, Польщею) – головна причина того, що цілий ряд закарпатських дослідників у своїх працях вивчають електоральні процеси в сусідніх державах. Специфіка електоральних процесів в Чехії висвітлена у працях Лемака В. [118, 119]. Аналіз парламентських виборів і партійної системи Угорщини і Польщі зроблені в працях автора дисертаційної роботи [120, 121]. Партії і вибори в Словачії і Чехії є предметом дослідження Приходька В. [122, 123, 124]. Порівняльний аналіз виборів у Чехії, Словачії та Угорщині зроблено в статті Дорош Л. та Сюська І. [125].

Однією з характерних ознак організації і проведення виборів на Закарпатті є та, що в ході виборчого процесу практично відсутні опитування громадської думки. Це в свою чергу не може не відобразитись на якості електоральних

досліджень. Пов'язано це було з відсутністю наукових центрів, які б могли такі опитування проводити.

Децю кращою ситуація стала напередодні парламентських виборів 2002 р. Але, як покажуть вибори, тільки в кількісному, але аж ніяк не в якісному розумінні. Учасниками виборчої кампанії стали ряд новоутворених науково-дослідних центрів:

І. Закарпатська обласна група медіації «Медіум» (О.Пелін), яка була утворена 27 січня 1998 р. В ході виборчої кампанії нею зроблено:

Контент-аналіз програм вісімнадцяти впливових у регіоні політичних партій та результатів їх діяльності.

Побудована віртуальна модель політичного простору України та Закарпаття.

Контент-аналіз програм найбільш рейтингових виборчих блоків та кандидатів у депутати Верховної Ради.

Вторинний аналіз інформації по вивченню електоральних настроїв населення Закарпаття, зібраної співробітниками регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень.

Пілотажне опитування з метою вивчення впливу соціально-психологічного самопочуття населення та виборчих настроїв.

Центр володіє найбільш потужною базою даних, оскільки його голова Пелін О. займається вивченням громадської думки населення краю понад 10 років. Результати досліджень опубліковані в науковому збірнику та в періодичній пресі [126]. «Медіум»-центр є політично незаангажованою структурою.

II. «Карпатський центр політичних досліджень». Президентом центру є ужгородський бізнесмен Панасенко В., а виконавчим директором Шандор Ф. Центр був утворений в січні 2002 р. як виклик на непрофесійні дослідження, результати яких постійно публікувались в обласній пресі. Політінгівий центр має досвід у дослідженні рейтингу ЗМІ, вивченню ціннісних орієнтацій та електоральних настроїв громадян, рейтингу політичних партій. Банк даних політінгівого центру нараховує понад десяток масивів емпіричної інформації, які можуть бути використані для вторинного аналізу.

У виборчій кампанії 2002 р. політінгівий центр показав себе як прихильник блоку «Наша Україна». З кандидатом від «Нашої

Україні» центр працював і на перевиборах Ужгородського міського голови у вересні 2002 р.

III. Громадська організація «Центр політичних досліджень», яка була утворена в 2001 р. Очолює її студент V курсу УжНУ Олень З. Центр працює під егідою обласного осередку політичної партії «Трудова Україна». В ході виборчої кампанії центром було проведено ряд рейтингових досліджень в м.Ужгороді відносно впливовості політичних партій і окремих кандидатів.

Дослідження центру мають поверхневий характер, їх результати опубліковані на шпальтах обласних газет [127]. На виборах міського голови центром був проведений exit poll, результати якого суттєво не відрізнялися від результатів виборів.

IV. Асоціація соціологів Закарпаття, яку очолює кандидат соціологічних наук, член СДПУ(о) Токар П.

Асоціація має потужну базу даних по вивченні громадської думки населення краю. Її членами були зроблені 3 панельні дослідження ціннісних орієнтацій населення області, результати яких опубліковані у вигляді монографій [128, 129, 130]. В кожній монографії суттєве місце відводиться партійно-політичній проблематиці.

Проводилися асоціацією дослідження і у міжвиборчий період. Поверхневі висновки щодо рейтингу політичних сил області були опубліковані в газеті «РіО» [131]. На виборах 2002 р. Токарем П. були проведені ряд досліджень, але результати їх були доступними лише обласному та районному керівництву СДПУ(о).

V. Соціологічна лабораторія Закарпатського інституту ім.А.Волошина МАУП (А.Голубєва). Соціологічною лабораторією за період виборчої кампанії було проведено 6 соціологічних досліджень по вивченню передвиборчих настроїв громадян. Серйозна робота проведена А.Голубєвою в 74 виборчому окрузі, де балотувався в депутати ВР України директор МАУП В.Бедь. Опублікованими в пресі були результати тільки одного дослідження – дослідження по виборах міського голови Ужгорода [132].

VI. Комітет виборців України. Дана громадська організація на виборах 2002 р. займалась відстеженням порушень законодавства України про організацію і проведення виборів до ВР України. Результати роботи можна знайти в Інтернеті на сайті ЦВК.

Окремо слід відмітити дослідження передвиборчих настроїв краю та прогноз результатів виборів 2002 р. колишнього заступника голови ОДА Колібаби А., який є прихильником виборчого блоку «Наша Україна». Результати дослідження, їх порівняльний аналіз з виборами і дослідженнями 1998 р. опубліковані ним в газеті «Срібна Земля Фест» [133].

Емпірична база даних про діяльність обласних осередків політичних партій

їх рейтинг, участь у виборах, почала створюватись на кафедрі політології УжНУ. В 2001 та 2002 рр. були проведені інтерв'ю з лідерами найбільш впливових партій в області.

В 2002 р. кафедрою політології УжНУ (завідувач проф. Вегеш М.М.) разом з НДІ карпатознавства (директор проф. Вегеш М.М.) був виданий тематичний збірник «Партії і вибори в Україні та країнах Центральної та Південно-Східної Європи» [134], в якому проаналізовані парламетські вибори в Україні, Угорщині, Чехії, Польщі(1998-2001рр.). Значна увага авторами збірника приділена проблематиці партійного будівництва в Україні та діяльності осередків політичних партій в Закарпатській області.

Прованалізувавши основні напрямки електоральних досліджень в Україні, можна зробити наступні висновки:

1.Вивчення виборчого процесу – це новий напрямок досліджень в вітчизняній політичній науці.

2.Електоральні дослідження в Україні є не систематичними. Їх кількість збільшується напередодні і після завершення чергової виборчої кампанії.

3.Дослідження електоральних процесів на регіональному рівні вітчизняними фахівцями практично не проводяться.

4.Вітчизняними фахівцями не розроблена методологія вивчення поведінки українського виборця.

5.Перспективи розвитку електоральних досліджень в Україні, соціальний запит на них будуть залежати від

перспектив подальшого розвитку української державності загалом.

1. Гельман В. Изучение выборов в России: исследовательский направления и методы анализа // Выборы и партии в регионах России - Серия «Studia politica». Выпуск 2. - Москва, Санкт-Петербург, 2000. - С.12-44.
2. Ручка А., Чуриллов М. Обирано Президента України // Україна молода. - 1991. - №14.
3. Ручка А. Хто буде Президентом України? // Київська правда. - 1991. - 30 жовтня.
4. Гончарук Г. Громадська думка напередодні референдуму та виборів Президента України // Голос України. - 1991. - 28 листопада.
5. Эксперты об украинской политике // Киевские ведомости. - 1994. - 9 февраля.
6. Громадська думка і політика: за матеріалами семінару. - К.: Фонд «Демократичні ініціативи», 1997.
7. Візниця Ю.В. Особливості українського електорату в процесі демократизації та становлення національної державності. Автореф. дис. канд. соціол. наук. - Київ, 1993. - 21 с.
8. Князева О.В. Електоральна поведінка як соціокультурне явище. Автореф. дис. канд. соц. наук. - Х., 1996.
9. Хан С.А. Електоральна географія Криму. Автореф. дис. канд. геогр. наук. - Одеса, 1999.
10. Бодрак В.В. Фактори ефективного впливу ЗМІ на електорат: Автореф. дис. канд. філолог. наук. - К., 2000.
11. Шкурат І.В. Становлення та розвиток політичних виборів в Україні (управл. аспект). Автореф. дис. канд. наук з держ. управління. - К., 2000.
12. Вишняк О.І. Електоральна соціологія: історія, теорія, методи. - К., 2000. - 310 с.
13. Вишняк О., Шевель І. Дослідження і прогнозування виборів в Росії та Україні: досвід і проблеми (1990-1998). - К.: Стило, 1998. - 150 с.
14. Петров О.В. Социологические избирательные технологии. - Днепропетровск: «Арт-Пресс», 1998. - 164 с.
15. Бебик В.М. Менеджмент виборчої кампанії: ресурси, технології, маркетинг. - К.: МАУП, 2001. - 216 с.
16. Хома Н.М. Виборча активність громадян в умовах трансформації політичної системи України. Автореф. дис. канд. політ. наук. - Львів, 1998. - 16 с.
17. Князева О.В. Електоральна поведінка як соціокультурне явище. Автореф. дис. канд. соц. наук. - Х., 1996.
18. Балабан р. Розвиток виборчої системи України. Автореф. дис. канд. політ. наук (23.00.02) / НАН України, Інститут політ. і етнонаціон. досліджень. - К., 1999. - 21 с.
19. Гончарук В.П. Особливості трансформації виборчої системи сучасної України. Автореф. дис. канд. політ. наук (23.00.02) / Київський нац. ун-т ім. Т.Г.Шевченка. - К., 2001.
20. Вишняк О.І. Електоральна соціологія: історія, теорія, методи. - К., 2000. - 310 с.
21. Вишняк О., Шевель І. Дослідження і прогнозування виборів в Росії та Україні: досвід і проблеми (1990-1998). - К.: Стило, 1998. - 150 с.
22. Петров О.В. Социологические избирательные технологии. - Днепропетровск: «Арт-Пресс», 1998. - 164 с.
23. Хома Н.М. Виборча активність громадян в умовах трансформації політичної системи України. Автореф. дис. канд. політ. наук. - Львів, 1998. - 16 с.
24. Балабан р. Розвиток виборчої системи України. Автореф. дис. канд. політ. наук (23.00.02) / НАН України, Інститут політ. і етнонаціон. досліджень. - К., 1999. - 21 с.
25. Гончарук В.П. Особливості трансформації виборчої системи сучасної України. Автореф. дис. канд. політ. наук (23.00.02) / Київський нац. ун-т ім. Т.Г.Шевченка. - К., 2001.
26. Вишняк О.І. Електоральна соціологія: історія, теорія, методи. - К., 2000. - 310 с.
27. Князева О.В. Електоральна поведінка як соціокультурне явище. Автореф. дис. канд. соц. наук. - Х., 1996.
28. Хома Н.М. Виборча активність громадян в умовах трансформації політичної системи України. Автореф. дис. канд. політ. наук. - Львів, 1998. - 16 с.
29. Дзюба Н. Деякі аспекти дослідження електоральної поведінки // Соціальні виміри суспільства / НАН України. Інститут соціології. - Вип.3. - К., 1999. - С.110-121.
30. Котуков А.А. А рационален ли был выбор? Приложение теории рационального действия к политическому выбору // Харьковские социологические чтения - 98. Сб. научных работ. - Х., 1998. - С.308-313.
31. Князева Е.В. Электоральное поведение в условиях трансформирующегося украинского общества: теоретико-

- методологический аспект // Харьковские социологические чтения - 98. Сб. научных работ. - Х., 1998. - С.302-308.
32. Остапчук Ю. Характеристика основних теоретико-методологічних підходів до аналізу електоральної поведінки // Политическая наука предмет и методологические основания / Сб. материалов научной конференции. - Х.: Регион-информ, 2001. - С.167-174.
33. Гавриленко І., Литвин А. Вибори як суспільно-історична ситуація: теоретичні моделі виборчого процесу // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - 2000. - №3. - С.119-129.
34. Білоус А. Пропорційні вибори в Україні: ілюзії чи реалії // Нова політика. - 2001. - №1. - С.2-6.
35. Білоус А. Виборче законодавство та партійна система України в порівнянні з деякими країнами ЄС // Нова політика. - 1999. - №1. - С.2-6.
36. Виборче законодавство України напередодні змін. Аналіз перспектив виборчого законодавства та іноземний досвід // Парламент. - 2001. - С.24-45.
37. Шевчук А. Закон для парламентських виборів 2002 р.: старі традиції та нові чинники // Парламент. - 2001. - №4. - С.21-24.
38. Кордун О. Конституційний Суд України і вибори // Нова політика. - 1998. - №2. - С.2-14.
39. Мазур О. Виборча система України: у пошуках оптимального варіанту // Нова політика. - 2001. - С.6-9.
40. Рябов С. Політичні вибори. - К., 1998.
41. Школьников А. Яка система формування парламенту потрібна для України // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - 2000. - №2. - С.132-139.
42. Малирчук В.А. Проблеми представництва політичних партій України у владних структурах (90-ті рр.) Автореф. дис. канд. політ. наук (23.00.02) / НАН України. Інститут нац. відносин і політології. - К., 1997. - 26 с.
43. Пуфлер Е.Ф. Партійна система сучасної України: сутність, тенденції подальшої трансформації. Автореф. дис. канд. політ. наук (23.00.02) / Київський нац. ун-т ім. Т.Г.Шевченка. - К., 1998. - 18 с.
44. Базів В.А. Партії в політичній системі перехідного періоду: українська практика і світовий досвід. Автореф. дис. канд. політ. наук (23.00.02) / Львівський держ. ун-т ім. І.Франка. - Львів, 1999. - 18 с.
45. Скоцилас Л.С. Парламентська діяльність політичних партій України і Росії у пострадянський період. Автореф. дис. канд. політ. наук (23.00.02) / Львівський держ. ун-т ім. І.Франка. - Львів, 1999. - 17 с.
46. Білоус А. Партії та громадські об'єднання України. - К., 1998.
47. Базовкін С., Кремень В. Партії та громадські об'єднання України. - К., 1994.
48. Кремень В., Табачник Д., Ткаченко В. України: альтернативи поступу. Критика історичного досвіду. - К., 1996.
49. Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Нові політичні партії України. - К., 1990. -
50. Політична система сучасної України: Особливості становлення, тенденції розвитку / Редкол. Ф.М.Рудич (голова) та ін. - К.: Парламентське вид-во, 1998. - 352с.
51. Тангер В., Карась О., Кучеренко О. Політичні партії та рухи у світі «ситуації постмодерну». - К., 1997.
52. Українські ліві: між ленінізмом і соціал-демократією / За ред. О.Гараня, О.Майборода. - К.: Видавн. дім «KM Academia», 2000. - 256 с.
53. Недбасівський С.Л. Основні напрямки впливу політичних партій на електорат // Стратегічна панорама. - 1998. - №1-2. - С.67-77.
54. Оксак О. Платформи політичних партій: зміст та критерії порівняльного аналізу // Нова політика. - 2000. - №2. - С.12-16.
55. Малирчук В. Партії й електорат в Україні і в західних демократіях // Нова політика. - 1996. - №6. - С.
56. Дергачов О. Місце політичних партій у здійсненні влади в Україні // Політична думка. - 2002. - №1. - С.3-24.
57. Бойко О. Політичні цінності в програмних документах політичних партій України // Історико-політологічні проблеми сучасного світу // Чернівецький нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. - 2001. - Т.8. - С.206-213.
58. Горшков Д.М., Кампо В.М., Петренко С.М. Політичні партії та місцеві вибори. - К.: Вид. Дім «Юридична книга», 2001. - 52 с.
59. Примуш М. Демократія і політичні партії // Віче. - 2000. - №10. - С.134-144.
60. Войтенко В.П. Вибори-1998. Нариси з політичної арифметики / Ін-т відкритої політики. - К., 1998.
61. Войтенко В.П. Вибори-2002. Нариси з політичної арифметики / Ін-т відкритої політики. - К., 2002. - 24 с.
62. Курас І.Ф. Вибори і вибір: 1998-1999 // Стратегічна панорама. - 1999. - №3. - С.38-47.
63. Балабан р. Результати парламентських виборів 1990, 1994, 1998 рр.: політологічний аналіз // Нова політика. - 1998. - №6. - С.2-5.

64. Кордун О., Павленко р. *Вибори 2002: генеральна репетиція президентських виборів 2004? // Людина і політика. – 2002. – №3. – С.3–21.*
65. Покальчук О. *Соціально-психологічні аспекти виборчої кампанії 2002 р. // Політична думка. – 2002. – №1. – С.32–42.*
66. Плав'юк М. *Вибори 2002: пролог чи епілог // Розбудова держави. – 2002. – №6. – С.2–8.*
67. Слободянюк Е. *Парламентські вибори: Росія 1995 – Україна 1998 // Нова політика. – 1999. – №2. – С.2–14.*
68. Томенко М. *Підсумки парламентських виборів в Україні // Політична думка. – 1998. – №2. – С.107–120.*
69. Нельга О. *Вибори як індикатор і чинник національної інтеграції // Нова політика. – 1999. – №6. – С.2–14.*
70. Приходченко Л.Л. *Проблеми становлення політичного лідерства на регіональному рівні (на прикладі південного регіону). Автореф. дис. канд. політ. наук. – Чернівці, 2002. – 19 с.*
71. Кучеренко Т.В. *Регіональний фактор у політичному процесі України. Автореф. дис. канд. політ. наук. – К., 2002. – 18 с.*
72. Розумний М. *Політична структуризація українського суспільства // молода нація. Альманах. – 2001. – №1. – С.42–61.*
73. Сушко О. *Електоральний розкол України: білорусизація починається з регіонів? // Політична думка. – 2002. – №1. – С.24–32.*
74. Туровський р. *Тенденції регіонального розвитку: порівняльний аналіз // Політична думка. – 1999. – №4. – С.58–76.*
75. Ващенко К. *Деякі підсумки виборчої кампанії партій і блоків: регіональний аспект // Нова політика. – 1998. – №2. – С.14–16.*
76. Вегеш М., Остапеш Ю. *Регіональні особливості електорального процесу в Закарпатській області 1991–2002 рр. // Carpathica – Карпатика. Випуск 18. Історія, політологія, культура: минуле і сучасність. – Ужгород, 2002. – С.277–288.*
77. *Політичні партії України напередодні парламентських виборів: стан і тенденції // Національна безпека і оборона. – 2001. – №12. – С.15–61.*
78. *Використання «адміністративного ресурсу» під час парламентської виборчої кампанії 2002 р. – К., 2002.*
79. Выдрин Д. *Пентаграмма 2002. Формула особенностей парламентской избирательной кампании // Зеркало недели. – 2001. – №39. – С.3.*
80. Чигрин В.А., Пеклушенко А.Н. *Адміністративний ресурс в виборчих технологіях: проблеми ефективності // Нова парадигма. – 2001. – Вип.5. – С.131–135.*
81. Побережний С. *Вибори 2002 р. і роль адмінресурсу // Компаньон. – 2002. – №1.*
82. *Медиа в выборах: между политикой и культурой (контент анализ политической прессы) / Под ред. Н.Костенко. – К.: Ин-т социологии НАН Украины, 1999. – 218 с.*
83. Королько В. *Політична реклама: уроки виборів // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – №6.*
84. Королько В. *Передвиборча комунікаційна агітаційна кампанія: політичний феномен, структура, функції // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – №1. – С.80–101.*
85. Бодрак В.В. *Фактори ефективного впливу ЗМІ на електорат: Автореф. дис. канд. філолог. наук. – К., 2000.*
86. Жадько В. *Парадокси свідомості сільського виборця // Політична думка. – 2000. – №1. – С.19–29.*
87. Каревіна О. *Економічні інтереси та соціально-економічні і політичні орієнтації населення України на етапі переходу до нового соціально-економічного устрою // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – №4–5. – С.176–186.*
88. Макеєв С., Налточій А. *Політична соціалізація в пострадянській Україні // Політична думка. – 1997. – №1.*
89. Макеєв С. *Сучасна Україна: громадянська свідомість і політична участь населення // Політична думка. – 2000. – №2. – С.10–16.*
90. Полохало В. *Структурування політичних еліт в процесі виборчих кампаній в Україні і Росії: порівняльний аналіз // Політична думка. – 1999. – №3. – С.3–7.*
91. Сергеев В. *Трагедия Кассандры. Настоящее и будущее политтехнологий в Украине // Киевский телеграф. – №15. – С.26.*
92. Яременко О., Мішенко М. *Політичні уподобання українців як чинник впливу на політичні процеси // Політична думка. – 2000. – №1. – С.3–19.*
93. Галиновский В. *Русский десант (Деятельность русских политтехнологов в избирательной кампании в Украине) // Компаньон. – 2002. – №4. – С.13–15.*
94. Петров О.В. *Социологические избирательные технологии. – Днепропетровск: «Арт-Пресс», 1998. – 164 с.*
95. Вишняк О.І. *Електоральна соціологія: історія, теорія, методи. – К., 2000. – 310 с.*

96. Кучерів І. Екзит-пол президентських виборів 1999 // Політика і культура. – 2000. – №1. – С.12–13.
97. Нельга О. Соціологія виборчого процесу: проблеми становлення // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – №2.
98. Слободянюк Е. Соціологічні дослідження – фундамент виборчої кампанії // Нова політика. – 2000. – №3. – С.55–60.
99. Чурилов М., Потоцька С. 10000 виборців були опитані фірмою «Соці-Геллан» у день виборів: спроба проведення першого «Exit poll» в Україні // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – №3. – С.75–88.
100. Шевель І. Соціологічне забезпечення виборчих кампаній // Розбудова держави. – 1998. – №9–10. – С.65–71.
101. Петров О., Полторак В. Проблеми стратегічного планування президентської виборчої кампанії // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1999. – №3. – С.41–46.
102. Полторак В. Політичний маркетинг та організація виборчих кампаній // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – №1. – С.61–80.
103. Кушерев В.І. Опитування і вибори: зарубіжна практика // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – №3.
104. Токар П., Токарчик Н. Політичні партії в Закарпатті. – Ужгород, 1998. – 118 с.
105. Токарчик Н. Вибори-98 в Закарпатті // Новини Закарпаття. – 1998. – №68–69. – С.5.
106. Вегеш М., Остапеч Ю. Регіональні особливості електорального процесу в Закарпатській області 1991–2002 рр. // Регіональні студії. – Вип.5. – Ужгород, 2002. – С.76–86.
107. Остапеч Ю. Регіональні особливості парламентських виборів 2002 р. в Закарпатській області // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія «Історія». – Випуск 7. – 2002. – С.96–102.
108. Токар П. Больові точки Закарпаття: зневіра, соціальна напруженість // РіО. – 2001. – №13. – С.6.
109. Довіряй, але перевіряй, або чому наші партії не виконують роль генератора ідей // Срібна Земля Фест. – 2000. – №4. – С.4.
110. Де два закарпатці, там понад 40 вождів // Срібна Земля Фест. – 2000. – №38. – С.4.
111. Рейтинги відомості та довіри до політичних партій м.Ужгород (липень 2000) // срібна Земля. – 2000. – №40. – С.4.
112. Токар М. Партії національних меншин Закарпаття (20–30-ті роки ХХ ст.). – Ужгород, 2002.
113. Токар М. Проукраїнські політичні партії Закарпаття в 1919–1939 роках. – Ужгород, 2001.
114. Вегеш М. Карпатська Україна 1938–1939 років у загальноєвропейському історичному контексті: У 2-х томах. – Ужгород, 1997.
115. Офіцинський р. Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939–1944). – Київ, 1997. – 244 с.
116. Нариси історії Закарпаття (1918–1945) / Гранчак І. (відповід. ред.). – Ужгород: «Закарпаття», 1995. – 663 с.
117. Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців / М.М.Вегеш, М.В.Делеган, О.Д.Довганіч та ін. [Відп. ред. М.Вегеш]. – Ужгород: Карпати, 2002. – 709 с.
118. Лемак В. Становлення і розвиток партійної системи Чеської республіки (1989–2000 рр.) // Carpatica – Карпатика. – Випуск 16. Політичні партії і вибори в Україні та країнах Центральної та Південно-Східної Європи. – Ужгород, 2002. – С.247–257.
119. Лемак В.В. Державно-правова реформа в Чехословаччині в умовах постсоціалістичної модернізації й поділу федерації. – Ужгород: «Ліра», 2002. – 248 с.
120. Кіш Т., Остапеч Ю. Партії і вибори в Угорщині 1990–1998 рр. // Carpatica – Карпатика. – Випуск 16. Політичні партії і вибори в Україні та країнах Центральної та Південно-Східної Європи. – Ужгород, 2002. – С.257–275.
121. Остапеч Ю. Парламентські вибори в Польщі // Carpatica – Карпатика. – Випуск 16. Політичні партії і вибори в Україні та країнах Центральної та Південно-Східної Європи. – Ужгород, 2002.
122. Приходько В. Трансформація масових громадянських рухів у Чехії та Словаччині в 1990–1991 рр. : порівняльний аналіз партійно-політичної структуризації // Carpatica – Карпатика. – Випуск 16. Політичні партії і вибори в Україні та країнах Центральної та Південно-Східної Європи. – Ужгород, 2002.
123. Приходько В. Вплив парламентських виборів 2002 р. у Чехії і Словаччині на Центрально-Східну Європу // Carpatica – Карпатика. – Випуск 19. Історія і культура Карпат (до десятиріччя НДІ карпатознавства). – Ужгород, 2002. – С.334–345.
124. Приходько В. Сучасна українська історіографія про системні суспільно-політичні зміни у ЧР і СР // Carpatica – Карпатика. – Випуск 18. Історія, політологія, культура: минуле і сучасність. – Ужгород, 2002. – С.331–338.

- 125.Дорош Л., Слюсько І. Політичні зміни в країнах Центрально-Східної Європи: Рік 2002 – завершення трансформації? // Регіональні студії. – Випуск 5. – Ужгород, 2002. – С.103-116.
- 126.Пелин А. Виртуальное пространство политических партий Украины // Саграіса – Карпатика. – Випуск 16. Політичні партії і вибори в Україні та країнах Центральної та Південно-Східної Європи. – Ужгород, 2002. – С.167-172.
- 127.Олень З. Кому симпатизують ужгородці? // Закарпатська правда. – 2002. – 4 вересня.
- 128.Мигович І.І., Колібаба А.В. Соціальне самопочуття і ціннісні орієнтації закарпатців. – Київ-Ужгород, 1994. – 147 с.
- 129.Токар П. Регіональне управління і ринок. – Ужгород, 2001. – 184 с.
- 130.Токар П. Національний рух на Закарпатті: 1988-1993 рр. Соціолого-політологічний аналіз. – Ужгород, 2002. – 148 с.
- 131.Токар П. Больові точки Закарпаття:зневіра, соціальна напруженість// РіО.-2002.-№13
- 132.Бедь В. Вересневі вибори ужгородського мера у світлі соціологічних досліджень і політичних реалій // Срібна Земля. – 2002. – 27 липня (№32). – С.4-5.
- 133.Колібаба А. Українське суспільство нині нагадує розбалансовану систему, яка не може функціонувати стабільно // Срібна Земля Фест. – 2002. – 18-24 квітня. – С.5
- 134.Саграіса – Карпатика. – Випуск 16. Політичні партії і вибори в Україні та країнах Центральної та Південно-Східної Європи. – Ужгород, 2002. – 295 с.